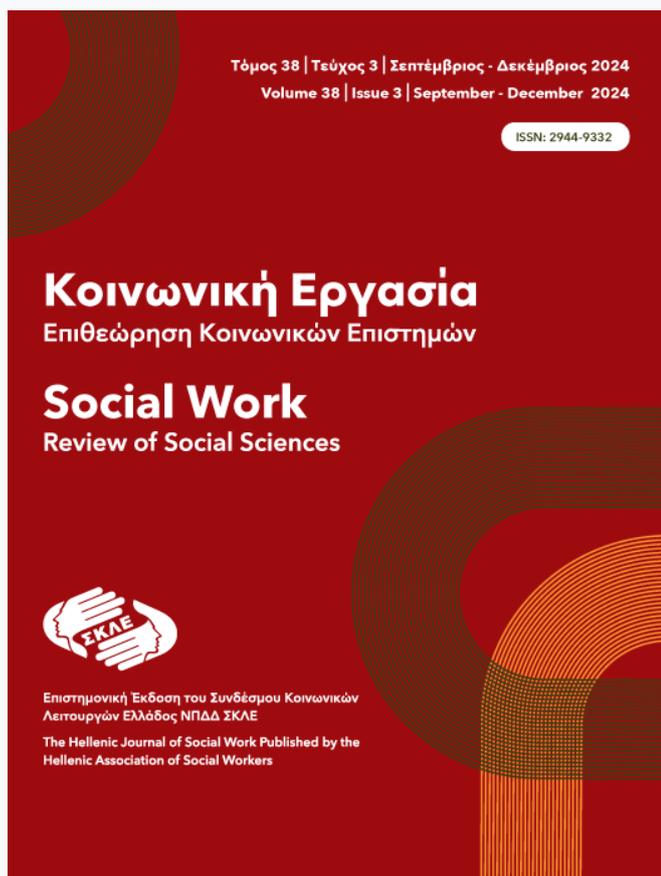

Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών

Τόμ. 38, Αρ. 3 (2024)

3/2024

Κοινωνική Εργασία στην εποχή των «ρευστών βεβαιοτήτων»

Βασίλειος Ιωακειμίδης

doi: [10.12681/socialwork-rss.39870](https://doi.org/10.12681/socialwork-rss.39870)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4/#).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιωακειμίδης Β. (2024). Κοινωνική Εργασία στην εποχή των «ρευστών βεβαιοτήτων». *Κοινωνική Εργασία. Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών*, 38(3), 3–10. <https://doi.org/10.12681/socialwork-rss.39870>

Κοινωνική Εργασία στην εποχή των «ρευστών βεβαιοτήτων» Βασίλειος Ιωακειμίδης

Το συνέδριο που συνδιοργανώθηκε από τον Σύνδεσμο Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδας και το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, στις 22-23 Νοεμβρίου, υπήρξε ιστορικό. Πάνω από χίλιοι συμμετέχοντες και εξήντα πέντε ομιλητές από την Ελλάδα και το εξωτερικό παρουσίασαν τις εργασίες και τις εμπειρίες τους, σε ένα πρόγραμμα που περιλάμβανε τριάντα οκτώ συνεδρίες και εργαστήρια.

Η ιστορικότητα του δεν έγκειται μόνο στο γεγονός πως η συμμετοχή υπήρξε η πλέον εκτεταμένη στη μακρά πορεία των επιστημονικών συνεδρίων της Κοινωνικής Εργασίας. Η επιδραστικότητα της εκδήλωσης αφορά κυρίως την ποιότητα των θεωρητικών και ερευνητικών επεξεργασιών αλλά και τη μεταφορά εμπειρίας από το πεδίο. Το παρακάτω κείμενο δεν αποτελεί περιγραφική αποτίμηση του συνεδρίου. Στόχο του κειμένου αποτελεί η επεξήγηση της επιστημονικής και πολιτικής συγκυρίας που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της κεντρικής θεματικής. Η επιτυχία του συνεδρίου αποτελεί μια εξαιρετική αφορμή για να αναλογιστούμε το παρελθόν, το παρόν και – κυρίως– το μέλλον της κοινωνικής εργασίας σε έναν κόσμο που αλλάζει ραγδαία.

Η τεράστια συμμετοχή, αλλά και η πολυφωνία των παρουσιάσεων, κατέδειξαν δύο πράγματα: αφενός, την ενεργή ανάγκη των κοινωνικών λειτουργών για ανταλλαγή επιστημονικών ιδεών και παραγωγή νέας γνώσης, και αφετέρου, την ικανότητα των θεσμικών φορέων και των συλλογικοτήτων του κλάδου να δημιουργούν τις προϋποθέσεις για κριτικό διάλογο και συλλογική αναζήτηση. Η κοινωνική εργασία έχει επιτύχει σημαντικές κατακτήσεις που την καθιστούν πλέον ώριμη και ουσιαστική τόσο σε επιστημονικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Πρωτίστως, έχει αποκτήσει την αυτοπεποίθηση να διεκδικεί ισότιμη συνεργασία και διάλογο με θεσμικούς φορείς και άλλους επιστημονικούς κλάδους, διασφαλίζοντας έναν ρόλο που είναι κεντρικός και όχι περιφερειακός. Παράλληλα, έχει εδραιώσει την εμπιστοσύνη στη συλλογική γνώση και την πολύτιμη εμπειρία των επαγγελματιών πρώτης γραμμής, ακόμη και όταν οι αλήθειες που αναδεικνύουν αυτοί οι επαγγελματίες είναι δυσάρεστες ή άβολες για το κράτος και τη διοίκηση. Οι «αλήθειες» αυτές, στις οποίες θα αναφερθώ εκτενέστερα παρακάτω, αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας. Τέλος, η κοινωνική εργασία έχει κατακτήσει την αποφασιστικότητα να κινητοποιείται και να διεκδικεί όταν οι συνθήκες το απαιτούν, ανταποκρινόμενη με σθένος και υπευθυνότητα στις κοινωνικές προκλήσεις της εποχής.

Αυτά τα στοιχεία δεν πρέπει να θεωρούνται αυτονόητα. Η κοινωνική εργασία δεν ήταν πάντοτε σε θέση να διεκδικεί ισότιμο διάλογο με άλλους επιστημονικούς κλάδους, ούτε είχε τη δυνατότητα να διοργανώνει εκδηλώσεις τέτοιας κλίμακας. Αυτή η ωρίμανση ήρθε μέσα από μακροχρόνια και επίπονη προσπάθεια, με βήματα που άλλοτε ήταν αργά και σταθερά, άλλοτε απελπιστικά βραδύτατα, και σε κάποιες περιπτώσεις, σε λανθασμένες κατευθύνσεις. Ωστόσο, σήμερα μπορούμε να μιλάμε με υπερηφάνεια για ένα επάγγελμα που έχει κατακτήσει έναν ισχυρό επιστημονικό και επαγγελματικό ρόλο.

Καθώς πλησιάζουμε το 2025, συμπληρώνονται ογδόντα χρόνια από την ίδρυση του πρώτου Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας στην Αθήνα και, ευρύτερα, στην Ελλάδα. Πρόκειται για ένα ιστορικό ορόσημο που σηματοδοτεί την παράλληλη ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας ως επιστημονικού πεδίου και ως επαγγελματικής πρακτικής. Από τα πρώτα βήματα της εκπαίδευσης μέχρι την επαγγελματική δράση, η κοινωνική εργασία πορεύθηκε πάντα μαζί με τις κοινωνικές ανάγκες και αντιξοότητες που κλήθηκε να αντιμετωπίσει.

Ωστόσο, αυτή η ωρίμανση έρχεται αντιμέτωπη με ένα παράδοξο: ενώ η κοινωνική εργασία έχει κερδίσει σε επαγγελματική αυτοπεποίθηση, το ίδιο το πεδίο στο οποίο δρα έχει μεταλλαχθεί ραγδαία. Η οικονομική κρίση, οι πόλεμοι, οι περιβαλλοντικές καταστροφές και οι κοινωνικές ανισότητες διαμορφώνουν ένα πλαίσιο ιστορικής αβεβαιότητας. Και ποιο είναι αυτό το πεδίο; Μα φυσικά η ίδια η κοινωνία και κυρίως τα μέλη της που βιώνουν τη βία των ανισοτήτων, της φτώχειας και της αποστέρησης.

Η κοινωνική εργασία, από τη θέση και τη φύση της, οφείλει να βρίσκεται δίπλα σε αυτές τις ομάδες. Η εμπειρία από το πεδίο μας έχει δείξει ξεκάθαρα άλλωστε ότι οι κρίσεις δεν επηρεάζουν όλους το ίδιο. Παρόλο που κυριαρχεί η αφήγηση «είμαστε όλοι στην ίδια βάρκα», η πραγματικότητα αποδεικνύει το αντίθετο: οι κοινωνικές και ταξικές διαφορές οξύνονται σε περιόδους κρίσης. Άλλοι καλούνται να επιβιώσουν στην καταιγίδα μέσα σε ένα ετοιμόρροπο βαρκάκι, ενώ άλλοι την παρακολουθούν από την ασφάλεια του υπερωκεάνιου.

Η σύγχρονη ιστορία των κοινωνιών μας διδάσκει ότι οι υποσχέσεις για ανάπτυξη και ευημερία διαψεύστηκαν οικτρά. Το 1989, με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, πολλοί έσπευσαν να μιλήσουν για το «τέλος της ιστορίας» και την είσοδο σε μια νέα εποχή ειρήνης και προόδου. Αντ' αυτού, η ανθρωπότητα βρέθηκε αντιμέτωπη με αλληπάλληλες κρίσεις: οικονομικές καταρρεύσεις, πολέμους, μαζικούς εκτοπισμούς, πανδημίες, κλιματική καταστροφή και, πρόσφατα, την κρίση του κόστους ζωής. Η ταχύτητα και η πυκνότητα αυτών των γεγονότων μέσα σε λίγες δεκαετίες δημιούργησαν ένα περιβάλλον πρωτοφανούς αβεβαιότητας.

Σήμερα, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την εποχή μας ως την «Εποχή της Αβεβαιότητας», συνεχίζοντας την ιστορική περιοδολόγηση που πρότεινε ο Έρικ Χομπσμπάουμ. Αν από την Εποχή των Επαναστάσεων περάσαμε στην Εποχή των Αυτοκρατοριών, και από την Εποχή του Κεφαλαίου στην Εποχή των Άκρων, η δική μας εποχή μοιάζει να είναι εξαρθρωμένη, αποσυνδεδεμένη, ένας κόσμος –όπως έλεγε και ο Σαίξπηρ– «out of joint».

Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης συνθήκης αβεβαιότητας: η αδυναμία πρόβλεψης των κοινωνικών, πολιτικών και τεχνολογικών αλλαγών και η έλλειψη ερμηνευτικών εργαλείων για να τις κατανοήσουμε. Η αβεβαιότητα αυτή οδηγεί σε μια αίσθηση ανασφάλειας και, συχνά, σε προσφυγή σε απλουστευτικές και συνωμοσιολογικές εξηγήσεις της πραγματικότητας. Η ψυχολογική αντίδραση στην αβεβαιότητα εντείνεται σε περιόδους κρίσης, όπου το κοινωνικό συμβόλαιο δοκιμάζεται και οι ανισότητες γίνονται πιο εμφανείς από ποτέ. Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική εργασία καλείται να αναστοχαστεί τον ρόλο της και να αναπτύξει νέες προσεγγίσεις. Στο συνέδριό μας, επιχειρήσαμε να δομήσουμε τη συζήτηση γύρω από τρεις κεντρικές θεματικές, με σκοπό να ανακτήσουμε τα απαραίτητα ερμηνευτικά εργαλεία για να κατανοήσουμε τη νέα πραγματικότητα.

Η πρώτη θεματική εστίασε στις επιπτώσεις των «ρευστών βεβαιοτήτων» στο ίδιο το πεδίο άσκησης της κοινωνικής εργασίας. Οι εργασιακές συνθήκες των κοινωνικών λειτουργών έχουν αλλάξει ριζικά. Στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση αξιοποιήθηκε ως αφορμή για την αποδυνάμωση των συνδικάτων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ενώ οι μισθοί παρέμειναν καθηλωμένοι για πάνω από μια δεκαετία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί καλούνται να υποστηρίξουν πολίτες που βιώνουν φτώχεια, ανεργία και κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ οι ίδιοι αγωνίζονται να επιτύχουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης.

Η εμπειρία αυτή δεν είναι μοναδική στην Ελλάδα. Όπως αναδείχθηκε στη συζήτηση του συνεδρίου, η υπερβολική επιβάρυνση και η υποαμοιβή των κοινωνικών λειτουργών είναι μια τάση που παρατηρείται σε πολλές χώρες διεθνώς. Η πραγματικότητα της «πρώτης γραμμής» συχνά αντικατοπτρίζει τις αντιφάσεις του κοινωνικού συστήματος: ενώ οι κοινωνικοί λειτουργοί μιλούν για αυτονομία και ανεξαρτησία στους χρήστες των υπηρεσιών, οι ίδιοι βιώνουν υλικές στερήσεις που τους εμποδίζουν να κατακτήσουν την ίδια αυτονομία.

Αυτή η αντίφαση γίνεται ακόμη πιο έντονη όταν εξετάζουμε τις συνθήκες εργασίας των κοινωνικών λειτουργών σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε έρευνα, που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Έσσεξ, χαρτογραφήσαμε όλα τα περιστατικά βίας κατά

κοινωνικών λειτουργιών τα τελευταία 25 χρόνια (Social Work Risk and Data Observatory, 2024). Τα ευρήματα ήταν αποκαλυπτικά: ενώ αναμενόταν οι χώρες με ενυπάρχουσα πολιτική και ένοπλη βία, όπως η Παλαιστίνη, η Κολομβία και το Χονγκ Κονγκ, να εμφανίζουν υψηλά ποσοστά κινδύνου, η μεγαλύτερη έκπληξη προήλθε από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αφενός, πρόκειται για την πλουσιότερη χώρα του πλανήτη και, αφετέρου, για μια χώρα που –παρά τις προκλήσεις– διαθέτει ένα σταθερό σύστημα αστικής δημοκρατίας. Ποιοι, όμως, είναι οι λόγοι που καθιστούν την άσκηση κοινωνικής εργασίας στις ΗΠΑ ένα συγκριτικά επικίνδυνο επάγγελμα;

Πρώτα απ' όλα, πρέπει να εστιάσουμε στις βαθιές κοινωνικές ανισότητες που ωθούν μεγάλο τμήμα του πληθυσμού σε συνθήκες ακραίας αντιξοότητας, ματαίωσης και θυμού. Στη συνέχεια, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την υπονόμηση –ή μάλλον την παντελή έλλειψη– ενός λειτουργικού κράτους πρόνοιας. Αντί να προστατεύει τα κοινωνικά δικαιώματα, το σύστημα αναθέτει συχνά στους κοινωνικούς λειτουργούς έναν κατασταλτικό ρόλο, όπως αυτόν της «επιτήρησης» των οικογενειών (family policing).

Ταυτόχρονα, η απουσία ενός προσβάσιμου συστήματος υγείας, και ειδικότερα ψυχικής υγείας, αφήνει χιλιάδες πολίτες αφρόντιστους, στερώντας τους την πρόσβαση σε θεραπείες και υποστήριξη. Σε αυτό το ήδη επιβαρυνμένο πλαίσιο, έρχεται να προστεθεί η σχετικά εύκολη πρόσβαση στα όπλα, δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μείγμα. Η κατάσταση αυτή συνοψίζεται εύστοχα με τη διαπίστωση πως, όταν τα κέρδη τοποθετούνται πάνω από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τότε η επιβίωση των ανθρώπων που ζουν σε αντιξοότητα –αλλά και των επαγγελματιών που έχουν αποστολή την υποστήριξή τους– γίνεται εξαιρετικά επισφαλής.

Η συνειδητοποίηση αυτών των συνθηκών αναδεικνύει το ευρύτερο ζήτημα των κοινωνικών ανισοτήτων και των επιπτώσεών τους όχι μόνο στους πολίτες που βιώνουν τις αντιξοότητες, αλλά και στους επαγγελματίες που προσπαθούν να τους στηρίξουν. Η κοινωνική εργασία, ως επάγγελμα που βρίσκεται στην «πρώτη γραμμή», δεν μπορεί να παραμείνει ουδέτερη απέναντι σε αυτές τις ανισότητες. Όπως έχει τεκμηριώσει η κοινωνική επιδημιολογία, οι ταξικές διαφορές δεν είναι απλώς ποσοτικές αλλά κυριολεκτικά ζωτικής σημασίας. Στις δυτικές κοινωνίες, το χάσμα στο προσδόκιμο ζωής μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων πολιτών μπορεί να φτάσει και τα δέκα χρόνια. Αυτή η στατιστική, όσο απλή και αν φαίνεται, υπογραμμίζει τη θεμελιώδη αδικία που χαρακτηρίζει την εποχή μας (Wilkinson and Pickett, 2009).

Μπροστά σε αυτές τις διαπιστώσεις, η προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων καθίσταται περισσότερο από ποτέ επιτακτική. Πριν από λίγα χρόνια, ο φίλος και συνάδελφος, Καθηγητής

Paul Hunt (2017), εξέδωσε ένα μικρό και ευανάγνωστο βιβλίο με τίτλο «Τα κοινωνικά δικαιώματα είναι ανθρώπινα δικαιώματα». Σε μια πρώτη ανάγνωση, ο καλόπιστος παρατηρητής θα μπορούσε να θεωρήσει τον τίτλο ταυτολογικό. Προφανώς, θα σκεφτόταν, τα κοινωνικά δικαιώματα είναι ανθρώπινα δικαιώματα.

Ωστόσο, ο Paul Hunt, με μεθοδικότητα, υπομονή και επιστημονική ακρίβεια, ανέδειξε το πώς, τα τελευταία χρόνια, οι ερμηνείες της θεωρητικά αδιάσπαστης και αδιαίρετης φύσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τείνουν να αντιμετωπίζονται είτε ως ακαδημαϊκές συζητήσεις, στην καλύτερη περίπτωση, είτε ως πολυτέλεια. Πιο ανησυχητικά, οι «συνθήκες εξαιρέσεως» –ή, κατά τον Αγκάμπεν, η νομιμοποιημένη παρανομία της προσωρινής αναστολής των συνταγματικών εγγυήσεων– έχουν γίνει ολοένα και πιο συχνές. Η ελληνική κοινωνία βίωσε τις συνθήκες αυτής της «υπολογισμένης βαρβαρότητας» από πρώτο χέρι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας της οικονομικής πτώχευσης, όταν το ένα μετά το άλλο θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα τέθηκαν υπό αίρεση. Ο Hunt μας προτρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, σε συνθήκες κρίσης, αυτά τα δικαιώματα είναι τα πρώτα που δοκιμάζονται. Η υπεράσπισή τους, λοιπόν, αποτελεί καθήκον και ευθύνη για την κοινωνική εργασία και όλους όσους εργάζονται για την κοινωνική δικαιοσύνη.

Είναι σημαντικό, ωστόσο, να επισημάνουμε πως, παράλληλα με τις γενικότερες κοινωνικές και πολιτικές μετατοπίσεις που περιγράψαμε, οφείλουμε και εμείς, ως επιστημονική και επαγγελματική κοινότητα, να αναρωτηθούμε πόσο έτοιμοι είμαστε να διεκδικήσουμε, να προτάξουμε και να εφαρμόσουμε προσεγγίσεις που εδράζονται στα κοινωνικά δικαιώματα. Είναι μια ερώτηση που απαιτεί αυτοκριτική και ειλικρίνεια. Ας στρέψουμε, λοιπόν, το βλέμμα και στον δικό μας χώρο και ας αναρωτηθούμε:

Είμαστε έτοιμοι να υπερασπιστούμε το δικαίωμα των πολιτών και των χρηστών των κοινωνικών υπηρεσιών να έχουν πρόσβαση στην πληροφορία και στα δεδομένα που τους αφορούν;

Είμαστε έτοιμοι να προωθήσουμε μια πραγματικά συμμετοχική κοινωνική εργασία, η οποία περιορίζει τις ιεραρχίες και επιτρέπει στους ίδιους τους πολίτες να έχουν φωνή και ενεργό ρόλο;

Είμαστε πρόθυμοι να αντιμετωπίσουμε την ομοφοβία, τον ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία που, δυστυχώς, μπορεί να ευδοκιμούν ακόμη και μέσα στις υπηρεσίες όπου εργαζόμαστε ή να εκφράζονται, έστω και σιωπηρά, από συναδέλφους μας;

Είμαστε αρκετά ειλικρινείς για να αναγνωρίσουμε πως συχνά και εμείς οι ίδιοι ιδρυματοποιούμαστε, εγκλωβιζόμενοι σε ένα σύστημα ακραίας γραφειοκρατίας και άνισης κατανομής εξουσίας;

Τέλος, μπορούμε να αντιληφθούμε τη θεμελιώδη διαφορά ανάμεσα στον απλό απεγκλεισμό – δηλαδή τη χωροταξική εκκένωση ενός κακοποιητικού ιδρύματος– και την πραγματική αποϊδρυματοποίηση, η οποία προϋποθέτει την αλλαγή της ιδρυματικής και τιμωρητικής

κουλτούρας που συχνά εξακολουθεί να υφίσταται ακόμη και έξω από τα φυσικά όρια των ιδρυμάτων;

Αυτά είναι ερωτήματα που δεν μπορούμε να αποφύγουμε και που απαιτούν από εμάς μια βαθιά ενδοσκόπηση αλλά και τη δέσμευση να προχωρήσουμε μπροστά, με στόχο τη δημιουργία ενός πιο δίκαιου, συμπεριληπτικού και ανθρώπινου συστήματος κοινωνικής εργασίας. Η έννοια της αποϊδρυματοποίησης είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των ερωτημάτων. Η απλή χωροταξική εκκένωση ενός κακοποιητικού ιδρύματος δεν συνιστά απελευθέρωση αν δεν συνοδεύεται από την αλλαγή της ιδρυματικής και τιμωρητικής κουλτούρας -συχνά αυτή η κουλτούρα μπορεί να ευδοκιμεί και να ενυπάρχει και σε κοινωνικές υπηρεσίες. Ο κίνδυνος της επιφανειακής αλλαγής είναι πάντα παρών, και η κοινωνική εργασία πρέπει να είναι σε εγρήγορση για την αποτρέψει.

Η ραγδαία ανάπτυξη των ευφυών και ψηφιακών τεχνολογιών, αντί να οδηγήσει στην απελευθέρωση των εργαζομένων και των επιστημόνων από τα παραπάνω διλήμματα, συχνά τείνει να τα παγιώνει και να τα εδραιώνει. Αυτή η διαπίστωση μας φέρνει στην τρίτη κεντρική θεματική, η οποία αφορά τα κρίσιμα δεοντολογικά διλήμματα που συνοδεύουν την ανάπτυξη των τεχνολογιών μεγάλων δεδομένων και τεχνητής νοημοσύνης. Όπως εύστοχα παρατηρεί και ο συνάδελφος Νίκος Παρασκευόπουλος (2024) σε πρόσφατο άρθρο του, η Pax Robotica και η υποτιθέμενη ικανότητα της τεχνολογίας να διασφαλίσει την κοινωνική δικαιοσύνη παραμένουν, παρά την τεχνολογική πρόοδο, ένα κατασκευάσμα της φαντασίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες τροφοδοτούνται και λειτουργούν με δεδομένα που ενσωματώνουν υπάρχουσες κοινωνικές συγκρούσεις και μεροληψίες.

Δεν πρέπει, όμως, να αντιμετωπίζουμε το ζήτημα με μια καταστροφολογική οπτική, όπως εκείνη των Λουδιτών. Οι Λουδίτες ήταν ομάδες εργατών του 19ου αιώνα, οι οποίοι κατέστρεφαν μηχανήματα, κυρίως στην υφαντουργία, υπό τον φόβο ότι η αυτοματοποίηση της παραγωγής θα οδηγούσε σε εκτεταμένη ανεργία. Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να πέσουμε στην παγίδα του νέου θετικισμού ή της νέας ευγονικής, δηλαδή αντιλήψεων που προωθούν τη μηχανιστική και τεχνοκρατική ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας ως τη μόνη ιδανική λύση για τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα της εποχής μας. Η ιστορία μας έχει δείξει επανειλημμένα ότι όταν η ανθρωπότητα στήριξε ακραία τον θετικισμό, οι συνέπειες ήταν καταστροφικές. Θυμίζω εδώ τις θεωρίες του Τσέζαρε Λομπρόζο στην εγκληματολογία, με τη διαμόρφωση του «εγκληματικού προφίλ», τις ψευδοεπιστημονικές φυλετικές θεωρίες ανωτερότητας, ή ακόμη και τις υπερβολικές προσδοκίες της δεκαετίας του 1990 –όπως εκείνες του Τόνι Μπλερ– ότι η ανάλυση του ανθρώπινου γονιδιώματος θα μπορούσε να προβλέψει τις

μελλοντικές ικανότητες και επαγγέλματα ενός ανθρώπου. Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την καταστροφική εμμονή της νευροεπιστήμης σε απλοϊκές απεικονίσεις του εγκεφάλου που χρησιμοποιούνται για την «κατηγοριοποίηση» της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αυτά τα παραδείγματα μας υπενθυμίζουν ότι η άκριτη αποδοχή τεχνολογικών και θετικιστικών «λύσεων» ενδέχεται όχι μόνο να αποτύχει, αλλά και να ενισχύσει τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες και προκαταλήψεις.

Οι τεχνολογικές καινοτομίες συχνά προωθούνται ως λύσεις για τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, αλλά είναι σαφές ότι δεν είναι ουδέτερες. Οι αλγόριθμοι που χρησιμοποιούνται σε συστήματα πρόγνωσης και ανάλυσης αναπαράγουν τις μεροληψίες εκείνων που συλλέγουν και εισάγουν τα δεδομένα. Τα παραδείγματα από την παιδική προστασία και την αστυνόμευση είναι ενδεικτικά. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι αλγόριθμοι πρόβλεψης κινδύνου κακοποίησης ή παραμέλησης παιδιών έτειναν να στοχοποιούν δυσανάλογα οικογένειες από μειονοτικές ομάδες, όπως οι Αφροαμερικανοί και οι Λατίνοι (Buolamwini et al, 2017). Παρομοίως, οι κάμερες αναγνώρισης προσώπου στην αστυνόμευση παρουσίαζαν υψηλά ποσοστά σφαλμάτων όταν αναγνώριζαν Αφροαμερικανούς πολίτες, οδηγώντας σε λανθασμένες συλλήψεις. Αυτά τα παραδείγματα αποδεικνύουν ότι η τεχνολογία, αντί να εξαλείφει τις ανισότητες, μπορεί να τις εδραιώσει και να τις επιδεινώσει.

Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι οι συζητήσεις για την ανάπτυξη και τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης θυμίζουν σε πολλές περιπτώσεις τον θετικισμό του 19ου αιώνα. Η ιστορία μας διδάσκει ότι κάθε τεχνολογία είναι προϊόν του κοινωνικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσεται και, ως εκ τούτου, ενσωματώνει τις προκαταλήψεις και τις ανισότητες αυτού του πλαισίου. Η κοινωνική εργασία, λοιπόν, πρέπει να αντιμετωπίσει αυτά τα διλήμματα με κριτική ματιά. Δεν αρκεί να απορρίψουμε τις νέες τεχνολογίες με φόβο ή να τις δεχτούμε άκριτα. Αντίθετα, χρειάζεται να αναπτύξουμε μια ισχυρή δεοντολογική και πολιτική στάση που να τοποθετεί την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο επίκεντρο της χρήσης τους.

Συχνά, οι κοινωνικοί λειτουργοί βρίσκονται αντιμέτωποι με μια θεμελιώδη αντίφαση: από τη μία, καλούνται να υλοποιήσουν πολιτικές και κατευθύνσεις που υπαγορεύονται από θεσμούς και συστήματα τα οποία μπορεί να είναι ελλιπή ή και άδικα, ενώ από την άλλη, αποτελούν τους άμεσους μάρτυρες των επιπτώσεων αυτών των πολιτικών στις ζωές των ανθρώπων. Αυτό το δίπολο δημιουργεί ηθικές προκλήσεις και επαγγελματικά διλήμματα, τα οποία δεν μπορούν να αγνοηθούν. Για παράδειγμα, όταν οι κοινωνικοί λειτουργοί μιλούν για ενδυνάμωση και αυτονομία στους πολίτες, αλλά την ίδια στιγμή εργάζονται σε δομές που λειτουργούν με περιορισμένους πόρους και αυστηρές γραφειοκρατικές (ψηφιακές ή μη) διαδικασίες, η

αντίφαση είναι εμφανής. Εδώ, αναδεικνύεται η ανάγκη για μια πιο ριζοσπαστική προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας, η οποία δεν θα περιορίζεται στη διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων, αλλά θα στοχεύει και στην αμφισβήτηση των δομών που τα παράγουν και τα αναπαράγουν.

Όπως εμφατικά αναδείχθηκε στο συνέδριο η κοινωνική εργασία έχει μια θεμελιώδη αποστολή: να «μιλά με τη γλώσσα της αλήθειας στην εξουσία». Η πυξίδα μας δείχνει προς την κατεύθυνση της αδιαμεσολάβητης υποχρέωσης μας να μεταφέρουμε την αλήθεια των πολιτών σε αντιξοότητα στην ίδια την εξουσία. Το σύνθημα αυτό (*speak truth to power*), που εμπνεύστηκε από τα κινήματα πολιτικών ελευθεριών της δεκαετίας του 1960, παραμένει επίκαιρο σήμερα περισσότερο από ποτέ. Η κοινωνική εργασία δεν μπορεί και δεν πρέπει να σιωπά μπροστά στις κοινωνικές αδικίες και τις ανισότητες που παρατηρεί στην «πρώτη γραμμή». Οφείλει να μεταφέρει τις φωνές των πιο ευάλωτων πολιτών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, με παρρησία και υπευθυνότητα. Μέσα από τις εργασίες του συνεδρίου μας, αναδείχθηκε η ανάγκη για έναν νέο προσανατολισμό της κοινωνικής εργασίας στην Εποχή της Αβεβαιότητας. Έναν προσανατολισμό που θα βασίζεται στα κοινωνικά δικαιώματα, την κριτική σκέψη και την αλληλεγγύη, με στόχο τη δημιουργία ενός κόσμου πιο δίκαιου, πιο συμπεριληπτικού και, τελικά, πιο ανθρώπινου.

Βιβλιογραφία

Buolamwini, J. & Gebru, T. (2018). Gender Shades: Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification. *Proceedings of the 1st Conference on Fairness, Accountability and Transparency*, 81:77-91.

Hunt, P. (2017). *Social rights are human rights*. Geneva: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Παρασκευόπουλος, Ν. (2024) «Δικαιοσύνη και Pax Robotica: Μπορεί η τεχνητή νοημοσύνη να διασφαλίσει την κοινωνική δικαιοσύνη;» Νομαρχία, <https://nomarchia.gr/δικαιοσύνη-και-pax-robotica-μπορεί-η-τεχνητή-νοη>

Social Work Risk and Data Observatory. (n.d.). *Social Work Risk and Data Observatory*. Ανακτήθηκε 17/12/2024 από <https://sw-riskdata.org>.

Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why more equal societies almost always do better*. London: Allen Lane.